

УДК 658.3

Пархоменко В. Д., д.т.н., професор
Інститут інтелектуальної власності в
м. Києві

Пархоменко А. О., ТОВ «Альтіс-
інвестментс»

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ – ОСНОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Пархоменко В. Д., Пархоменко А. О. Інтелектуальний капітал – основа розвитку підприємства. В роботі розглянуті критерії та важелі управління інтелектуальним капіталом підприємства. Зроблено аналіз створення інтелектуального капіталу в сучасних умовах.

Пархоменко В. Д., Пархоменко А. А. Интеллектуальный капитал – основа развития предприятия. В работе рассмотрены критерии и рычаги управления интеллектуальным капиталом предприятия. Сделан анализ создания интеллектуального капитала в современных условиях.

Parkhomenko V., Parkhomenko A. Intellectual capital – the basis for the company. The paper discusses the criteria and leverage intellectual capital management company. The analysis of the creation of intellectual capital in the modern world.

Раніше конкурентні переваги у традиційній економіці забезпечував доступ до природних джерел і сировини, зручні транспортні маршрути, місткий ринок, дешева робоча сила, то в економіці знань запорукою успіху стали інновації та підприємництво, які ґрунтуються на знаннях, розвиненій інфраструктурній інформації, Інтернеті, бази даних, телекомунікаціях, мобільному зв'язку тощо[1-4].

В другій половині ХХ століття зароджуються та розвиваються теорії людського та інтелектуального капіталів. Під впливом нових тенденцій у розвитку світової економіки погляди провідних теоретиків та практиків в дослідження економічних процесів внесли суттєві зміни у трактування факторів економічного прогресу та суспільного розвитку. Постіндустріальна концепція залучає до національного багатства поряд з матеріальним і нематеріальні елементи – людські та інтелектуальні ресурси, що є основою інтелектуального капіталу.

В сучасних умовах зростання інтелектуального капіталу та ефективного його використання визначають перспективи щодо розвитку економіки в цілому. Економісти Р. Солоу, П. Ромер відзначали, що в цілому тільки 50% приросту ВВП може бути пояснено зростанням трудових ресурсів і фізичного капіталу, а інші 50% припадають на інтелектуальний капітал.

Аналіз літературних джерел показав, що проблема впливу інтелектуального капіталу на сталий розвиток знаходить своє віддзеркалення в роботах іноземних і вітчизняних науковців. Однак залишаються недостатньо дослідженими питання визначення сутності та оцінки інтелектуального капіталу на рівні підприємства.

Термін «інтелектуальний капітал» уперше було використано Д. Гелбрейтом у 1969 році. Теоретико – прикладні засади інтелектуального капіталу знайшли відбиття і послідовне опрацювання у працях Т. Стюарта, М. Мелоуна, Л. Едвинссона і в працях інших зарубіжних фахівців.

Л. Едвинссон і М. Мелоун систематизували склад інтелектуального капіталу, виділивши дві категорії: «людський капітал» - сукупність знань, практичних навичок і творчих здібностей службовців компанії, використовуваних під час виконання поточних

завдань, моральні цінності компанії, культура праці й загальний підхід до справи та «структурний капітал», до якого вчені відносять програмне забезпечення, організаційну структуру, патенти на винаходи, тобто, все те, що допомагає працівникам реалізувати свій виробничий потенціал.

Т. Стюарт відносить інтелектуальний капітал до інтегрованої категорії і виділяє в ньому три складових: людський, структурний та споживчий капітали.

Е. Брукінг при розгляді інтелектуального капіталу виділяє чотири складові: ринкові активи, інтелектуальну власність, як актив, людський капітал та інфраструктурні активи.

Наявність різних підходів[5-9] до розуміння інтелектуального капіталу і його наповнення примушує проводити подальші дослідження у цій сфері діяльності.

Глибоке проникнення інтелектуального капіталу у виробництво змінює його характер, забезпечує зростання ефективності. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання, які пов'язані з теоретичними та практичними принципами реалізації інтелектуального капіталу з одночасним розв'язанням проблем, пов'язаних з необхідністю удосконалення як методики, так і показників оцінки інтелектуального капіталу. Це необхідно для вибору конкретних управлінських дій з визначенням критерію важливості інтелектуального капіталу у комплексі показників підприємства.

Важливість визначення сутності інтелектуального капіталу диктується в першу чергу формуванням інноваційної економіки. Інноваційна економіка може існувати і розвиватися лише в суспільстві знань, в якому отримання і використання знань визначається не тільки міркуваннями економічної доцільності, але і тим, що знання в різних формах входять у повсякденне життя людей.

Інноваційний процес – багатоступеневий процес, в якому приймають участь як автор ідеї, так і той, хто займається бізнесом, виробництвом, ринком збугу тощо. В реалізації можливостей нової технології чітко проглядається необхідність поєднання індивідуальної і соціальної складових. В умовах розвитку інноваційної економіки відкрита і зрозуміла взаємодія суспільства, держави, і окремої людини сприяє розвитку індивідуума і навпаки.

Інформація і суспільство є середовищем, в якому функціонує людина. Людина є творчим організаційно – об'єднуючим елементом в поєднанні інформаційного і суспільного середовищ, кожне з яких виконує тільки йому притаманну функцію. З огляду на зазначене сутність інтелектуального капіталу, його структуру можна відобразити як взаємодію соціального і індивідуального капіталів, яка реалізується за допомогою економічної системи «Інформація – знання» і соціальної «Суспільство – людина» (□ ранд).

Інтелектуальний капітал підприємства створюється людським персоналом, людиною, яка інформацію перетворює в знання. Частина знань людина своїм рішенням переводить в ранг формалізованих, які фіксуються на різних носіях і таким чином ці знання перетворюються в корпоративні знання. Частина знань людина залишає собі у вигляді «ноу-хау», прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Така структура інтелектуального капіталу підприємства дає можливість розглядати результати праці співробітників в контексті впливу на підвищення рівня інтелектуального капіталу даного підприємства та відповідно до цього будувати систему стимулювання і заохочення працівників.

Складові інтелектуального капіталу неоднорідні. Незважаючи на те, що всі вони породжені людським інтелектом, одні з них існують у вигляді знань, невіддільних від людей, а інші утворюють об'єктивні умови застосування цих знань для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Це є підтвердженням доцільності розгляду інтелектуального капіталу як суми соціального і індивідуального капіталів. В такому підході за основу взято не потенційні можливості людського ресурсу, а результат його праці. Основна відмінність між потенційними можливостями людини і результатом праці (капіталом) полягає в тому, що людина не може бути скопійованою, а в той же самий час

складові інтелектуального капіталу можуть бути скопійовані, відтворені чи відчужені на користь іншої фірми або навіть окремої людини. Так як ринкова вартість відчужуваних складових інтелектуального капіталу із часом зменшується, то підвищення ринкової вартості інтелектуального капіталу забезпечується реалізацією потенційної частини людського ресурсу.

Таблиця 1

Структура інтелектуального капіталу підприємства

Інтелектуальний капітал			
Соціальний капітал		Індивідуальний капітал	
Когнитивний капітал	Структурний капітал	Формалізовані індивідуальні знання	Неформалізовані знання
<ul style="list-style-type: none"> - закони, норми, вимоги, правила поведінки, положення, тощо; - правила функціонування систем «інформація – знання» та «суспільство – людина»; - формалізовані корпоративні знання; - права на об'єкти інтелектуальної власності. 	<ul style="list-style-type: none"> - результати наукових досліджень; - технології, процеси, системи управління; - інформаційно-комунікаційні технології; - корпоративний інформаційний ресурс; - система підготовки кадрів та оновлення знань. 	<ul style="list-style-type: none"> - винаходи; - корисні моделі; - комп'ютерні програми; - промислові зразки; - торгівельні марки; - топографії інтегральних мікросхем; - об'єкти авторського права. 	<ul style="list-style-type: none"> - освіта; - досвід; - навички; - комунікабельність; - культура.
Інформація			Знання
Економічна система «інформація – знання» Соціальна «Суспільство – людина»			

Механізм управління розвитком інтелектуального капіталу доцільно будувати згідно із зазначеною його сутністю, а саме, виходячи з того, що інтелектуальний капітал є сумою індивідуального і соціального капіталів. Особливо необхідно відмітити, що формування інтелектуального капіталу як соціального, так і індивідуального залежатиме від ефективності взаємодії двох систем: «Інформація – знання» і «Суспільство – людина», в основі яких знаходиться людина, яка є рушійною силою прогресу.

Головною характеристикою інтелектуального капіталу як фактора виробництва є його здатність робити додатковий продукт. Як тільки він виявляється виключеним із процесу виробництва або ж використовується нерационально, екстенсивно, він перетворюється на потенціал, тим самим перестає бути чинником виробництва, а стає лиш ресурсом.

Як зазначено, інтелектуальний чинник є рушійною силою прогресу, або системи, яка базується на інтелектуальних можливостях людини. Інтелектуальні складові людини складаються з потенціалу (можливостей) і капіталу (оціненому результату праці) людини. Таким чином, інтелектуальний чинник можна розглядати як суму потенціалу і капіталу.

Потенціал – можливість отримання результатів праці. Переведення потенціалу в капітал здійснюється шляхом реалізації, як мінімум, трьох вимог, а саме: наявності

знання, уміння їх реалізувати і бажання це зробити. Потенціал можливо розглядати і оцінювати як на рівні окремої людини, так і на рівні організації або суспільства в цілому;

Капітал – складне і багатогранне поняття, яке по різному трактують різні економічні школи. У класичній англійській політекономії в капіталі поєднується два поняття :

- власність (контроль над фактором виробництва);
- право на отримання майбутнього доходу.

У авторському розумінні капітал – результат праці, оцінений еквівалентом порівняння(грошовим, натурально-предметним, моральним, освітнім, політичним, управлінським тощо).

Якщо дотримуватися логіки наведених визначень потенціалу і капіталу, то стають зрозумілими шляхи підходу до розробки механізмів оцінки інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал підприємства складається з соціального і індивідуального капіталів, тому на його оцінку впливає велика група різних чинників. Інтегральна оцінка інтелектуального капіталу підприємства повинна відображати всю діяльність підприємства в цілому. Важливо відзначити, що для компаній різної спеціалізації типовим може бути тільки підхід до оцінки її інтелектуального капіталу, а набір показників є строго індивідуальним.

Однак, враховуючи складність оцінки всіх чинників доцільно:

по-перше, вимірювати те, що має важливе стратегічне значення для діяльності підприємства;

по-друге, вимірювати потрібно тільки ті види діяльності, які відтворюють інтелектуальний капітал.

Існують різні методи оцінки інтелектуального капіталу.

1. Визначення **інтегрального показнику** інтелектуального капіталу підприємства здійснюється за формулою (1):

$$IK = AK - BOF, \quad (1)$$

тобто зіставлення ринкової вартості акціонерного капіталу АК і поточної вартості основних фондів (із урахуванням зносу) БОФ. Інтегральний показник інтелектуального капіталу є реальним показником оцінки наукоємного наповнення діяльності підприємства.

2. У сучасній економічній літературі широко застосовується **коефіцієнт Тобіна q** — відношення ринкової вартості об'єкта до вартості його заміни. Якщо $q < 1$, тобто об'єкт коштує дешевше, ніж його заміна, підприємству немає сенсу інвестувати в аналогічний об'єкт, і навпаки, вигідніше купити новий об'єкт, якщо його придбання обійдеться підприємству дешевше. Звідси помітною є закономірність: високе значення коефіцієнта q і значна частина ІК відображають цінність вкладень у технологію і людський капітал. Даний коефіцієнт може також характеризувати ступінь еквівалентності товарного обміну підприємства, ступінь його користі для підприємства. Наприклад, якщо $q = 2$ (ринкова вартість підприємства вдвічі дорожча вартості його гіпотетичної заміни), підприємство отримує із цього виду власності більшу (вище середньої в цьому виді діяльності) користь і не відчуває необхідність ліквідації або заміни. У даному випадку q є показником монопольної ренти, тобто спроможністю підприємства отримувати більш високий прибуток завдяки тому, що у нього є те, чого немає в інших. Це і є відчутний прояв інтелектуального капіталу підприємства.

Коефіцієнт Тобіна можна розраховувати як для підприємства в цілому, так і для окремих його об'єктів власності, і його використання дозволяє враховувати дію різних факторів., пов'язаних із різними системами визначення зносу основних фондів, а також із дією деяких макроекономічних факторів.

3. Розглядаючи економічну діяльність суспільства, як процес створення і використання інтелектуального капіталу, необхідно визначити співвідношення потенціалу

і капіталу і його вплив на стабільність функціонування суспільства, роботу організації або окремої людини.

На будь-якому етапі розвитку людської цивілізації, як в оцінці всього суспільства, так і в оцінці діяльності окремого його члена завжди є можливості (потенціал) і є результат праці (капітал), завжди існує проблема уміння використовувати потенціал як окремої людини, або підприємства так і суспільства в цілому. Між потенціалом і капіталом, або оціненим результатом праці, завжди існує динамічний взаємозв'язок, який реалізується системами управління і самоуправління, якщо йдеться про людину. Перекуси в одну із сторін призводять, як правило, до значних втрат. При меті досягнення стабільного функціонування суспільства, організації чи людини повинен бути баланс між результатом праці і потенціалом. За орієнтир пропонується взяти наступний метод визначення стабільності і ефективності функціонування окремого суб'єкта діяльності.

$$C = P/P, \quad (2)$$

де: C – стабільність і ефективність праці;
P – результат праці;
П – потенціал.

Результат праці оцінюється визначеними показниками, які найбільш важливі для функціонування і розвитку даного суб'єкта господарювання.

Потенціал оцінюється за формулою (3):

$$П = E+З, \quad (3)$$

де: E – ресурси;
З – засоби праці.

$$E = M+K+Л, \quad (4)$$

де: M – матеріальні (фізичні) ресурси;
K - когнитивні ресурси;
Л – людські ресурси.

Одиницею виміру може бути взята бальна система експертних оцінок, або самооцінок, коли людина сама себе оцінює за обраними критеріями. На наш погляд, ефективна і довгострокова праця для соціальної системи сьогодення може бути при співвідношенні між результатом праці і потенціалом більше одиниці. Коли зазначене співвідношення менше одиниці, то це свідчить про неефективне використання суспільного накопичення, а тому співвідношення між результатом праці і потенціалом може бути використано як орієнтир для побудови системи управління як організацією так і інноваційною діяльністю взагалі.

Важливо відзначити, що для компаній різної спеціалізації типовим може бути тільки підхід до оцінки її інтелектуального капіталу, а набір показників є строго індивідуальним.

На нашу думку, дотримання визначеного балансу між потенціалом і результативністю праці на рівні суспільства є відображенням сутності інноваційної діяльності, на рівні підприємства свідчить про інтелектуальну насиченість, а дотримання такого балансу на рівні життєдіяльності окремої людини є показником стабільності і успішності індивідуума.

Співвідношення між потенціалом і капіталом є узагальненою характеристикою будь-якої системи, а кількісний показник такого співвідношення характеризує відповідну стійкість системи в умовах свого існування, а коли це стосується соціальної системи то

ефективної і тривалої праці. Кожна система має своє співвідношення між потенціалом і результатом праці, наприклад, біологічні системи працюють з навантаженням клітини всього на 5-7 %, а технічні системи працюють з навантаженням 35-45% , за рахунок чого забезпечується гарантія довготривалої експлуатації.

Висновки.

Системний підхід до розгляду сучасного соціально-економічного розвитку дає змогу сформулювати критерії і важелі управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Знаходження балансу інтересів між людиною і суспільством є визначальним чинником у формуванні інноваційної економіки, і цю проблему належить вирішувати державним інститутам.

Процес створення інтелектуального капіталу в сучасних умовах соціально-економічного розвитку – це новий формат взаємовідносин суспільства з творчим індивідумом, а інноваційна економіка – це результат активної взаємовигідної взаємодії соціального і індивідуального капіталів. Усвідомлення важливості інтелектуального капіталу для побудови інноваційної економіки забезпечує визначення стратегічних і тактичних завдань поведінки як на рівні країни, так і на рівні окремих організаційних структур.

Список використаних джерел:

1. Федулова Л.І. Економіка знань: підручн. /Любов Іванівна Федулова; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України.- К., 2009.- 600с.
2. Пархоменко О.В. Інформація і знання: взаємозв'язок: монографія.-К: Державний інститут інтел. Вл.,2010.- 268с
3. Степанова Т. Е. Экономика, основанная на знаниях (теория и практика): учебное пособие / Т. Е. Степанова, Н. В. Манохина. – М.: Гардарики, 2008. – 238 с.
4. Чубукова О. Ю. Економіка інформації. Навчальний посібник / Чубукова О. Ю. – К.: Нора-прінт, 2006. – 254 с
5. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. К. : Знання, 2001. – 254 с.
6. Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for Sociology of Education / Ed. J. Richardson. New York : Greenwood Press, 1986. – p. 21.
7. Thurow L. Investment in Learning / L. Thurow. San Francisco, 1978.
8. Stulter T. Investment in Human Capital / T. Stulter. New York. 1971.
9. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy. Supplement. – 1962. – Oct.

Ключові слова: знання, інформація, інтегральний показник, ефективність, системний підхід, інтелектуальний капітал, індивідуальний капітал.

Ключевые слова: знания, информация, интегральный показатель, эффективность, системный подход, интеллектуальный капитал, индивидуальный капитал.

Keywords: knowledge, information, integral index, efficiency, system approach, intellectual capital, individual capital.